

Руденко Л.Д.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки
Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету

Моїсеєнко О.В.,

магістр II року навчання
Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету

УДК 346.5

DOI <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2019.4.20>

ЩОДО ЮРИДИЧНОЇ ПРИРОДИ ТА ФОРМ РЕЙДЕРСТВА В УКРАЇНІ: ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Підписання Угоди про асоціацію з ЄС ставить перед Україною завдання боротьби з рейдерством. Дослідивши статистичні дані, ми бачимо, що з кожним роком кількість рейдерських захоплень зростає. Так, найбільша кількість захоплень припадає на 2017 рік – порушено 414 кримінальних проваджень. За статистичними даними, по регіонах найбільшу кількість рейдерських захоплень зафіксовано у Київській області - 397 зареєстрованих випадків, Дніпропетровській - 133 випадки, Львівській - 104 випадки. Ситуація, що склалася, ставить під загрозу зростання економіки та збереження конкурентних позицій на внутрішньому та світовому ринках.

Наразі ця проблема є найбільш гострою для держави, адже заважає розвитку бізнесу, покращенню інвестиційного клімату. Через рейдерські захоплення пройшли економіки майже всіх розвинених країн світу. Такими країнами вироблено ефективні механізми боротьби з цим негативним явищем та нівелювання ризиків незаконних захоплень. Для України як пострадянської країни є доцільним запозичення такого досвіду.

Механізм протидії рейдерству передбачає вирішення низки завдань: побудови незалежної судової системи, зменшення частки тіньової економіки, удосконалення системи корпоративного управління, усунення корупційних складників у сфері надання адміністративних послуг. Недосконалість правової системи України загалом та слабкість державних інститутів створюють передумови для рейдерських захоплень суб'єктів господарювання. Проте поряд з вирішенням глобальних завдань потребує окремого дослідження питання юридичної природи та форм рейдерства. Адже вирішення стратегічних завдань потребує конкретизації самого поняття рейдерства як правової категорії, форм рейдерських атак.

Стан дослідження проблеми. Відповіді на ці та багато інших питань щодо природи рейдерства та методів протидії йому намагалися знайти багато зарубіжних та вітчизняних науковців, серед яких такі: З. Варналій, Б. Грек, Н. Гуророва, А. Кіреєв,

М. Колесник, В. Лазуренко, Н. Лопашенко, І. Мазур, М. Макайкін, В. Мамутов, Н. Радванська, С. Симаков, А. Федоров та інші.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є конкретизація юридичної природи рейдерства, систематизація форм рейдерських захоплень. Для досягнення мети необхідно виконати такі завдання: здійснити історіографічний аналіз виникнення явища рейдерства у світі; розкрити юридичну природу рейдерства в Україні; дослідити основні форми рейдерства.

Наукова новизна дослідження. У наведених дослідженнях питання рейдерства розглядалися в економічному аспекті або як загальне негативне соціальне явище. При цьому питання юридичної природи та розуміння рейдерства як правової категорії авторами не досліджувалися.

Виклад основного матеріалу. Якщо досліджувати походження терміну «рейдерство», то виник він від англійського слова *the raid* – набіг, раптовий напад, або *raider* – нальотчик.

Історики вказують на те, що саме поняття «рейдерство» з'явилося на межі XIX–XX ст. у Великій Британії. Під цим терміном розуміли набіги морських судів, що самостійно виконували бойові завдання, у тому числі, і захоплення торговельних кораблів інших країн [1, с. 18]. Рейдерами називали морських піратів та осіб, які належали до озброєних угруповань.

Через деякий час «рейд» в англійській мові набув іншого значення, а саме – несподівана атака невеликими військовими силами, вторгнення на чужу територію з метою загарбання товарів або інших цінностей [2, с. 38].

Сучасне розуміння терміну «рейдерство» з'явилося разом з введенням в обіг акцій, коли виникла можливість поглинання компанії всупереч волі власника через придбання більшості акцій або через дії спекулянтів, спрямовані на зниження цін на акції через узгоджений ними одночасний продаж.

Проаналізувавши юридичну та наукову літературу, ми дійшли висновку, що наразі відсутнє

наукове та юридичне обґрунтування поняття «рейдер» та «рейдерство». Тому не дивно, що в науковій літературі з цього питання наявне велике розмаїття думок. Так, М. Макайкін зазначив, що проблематика дослідження поняття «рейдерство» полягає передусім у його відносній новизні [3]. Поняття, що використовують науковці в сучасній літературі, прийшли до нас із зарубіжних держав, тому воно ніяк не співвідноситься з реаліями захоплення підприємств у нашій країні та із нашими законами.

У законодавстві немає чітко встановленого терміну «рейдерство», тому в науковій літературі він трактується по-різному. У 2008 році Постановою Кабінету міністрів «Про схвалення Декларації цілей та завдань бюджету на 2008 рік (Бюджетної декларації)» термін «рейдерство» визначено як «відчуження державного майна та корпоративних прав поза процесами приватизації, протиправне захоплення підприємств» [4]. Але на практиці це явище не обмежується винятково рейдерськими захопленнями державної власності та державних компаній, воно також безпосередньо належить і до приватного сектору економіки.

У сучасному світі рейдерство розуміють як вороже поглинання, перехоплення оперативного управління або власності підприємства за допомогою спеціально ініційованого бізнес-конфлікту. А рейдерами називають осіб, які намагаються придбати компанію проти волі її господаря [5].

Проаналізувавши визначення терміну «рейдерство» у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі, ми побачили, що рейдерством називають як законне придбання підприємства без згоди фактичного власника і менеджменту, так і незаконне захоплення в подальшому зі зміною власника.

Щоб краще розібратися у суті поняття «рейдерство», необхідно розглянути кожен із цих видів окремо.

Першим дослідимо законне або «біле» рейдерство. Це заволодіння чужим майном, бізнесом, що здійснюється цілком законними методами, зокрема, за допомогою скупки (міни, дарування) акцій або часток у статутному фонді підприємства, проведення додаткової емісії акцій, скупки боргів підприємства, що поглинається, для формування конкурентної маси з метою ініціації справи про банкрутство підприємства, реприватизації, сутність якої полягає в судовій відміні приватизації та подальшому перерозподілі власності.

Науковці називають законне рейдерство недружнім поглинанням, адже заволодіння майном підприємства відбувається законними методами. Деякі експерти стверджують, що такий вид рейдерства навіть корисний для національної економіки, адже завдяки таким злиттям і поглинанням слабкі підприємства отримують шанс на існування.

Найголовнішою відмінністю законного рейдерства від незаконного є те, що законним рейдерство визнається тільки тоді, коли були використані не заборонені чинними нормативно-правовими актами способи поглинання. Але є протиріччя, коли законне

за формою, тобто за використовуваними методами, рейдерство є незаконним по суті: отримання контролю над підприємством та його майном проти згоди та волі його власника [6, с. 43].

Незаконне рейдерство є найбільш характерним для пострадянських країн. Воно характеризується заволодінням майном та бізнесом протиправними методами.

Українська дослідниця Н. Гурова також виділяє два види рейдерства - «чорне» та «біле», та вказує на те, що доцільно використовувати термін «рейдерство» лише для позначення фактів протиправного захоплення підприємств [7, с. 7]. Ми не згодні з цією думкою, адже захоплення підприємства законним шляхом також може мати форму рейдерства.

Якщо дивитись з іншого боку, то у розвинутих країнах користуються тільки законною (легальною) формою рейдерства. Саме ця форма дозволена у більшості країн, вона є контрольованою та врегульована законом. Тобто в розвинених країнах термін «рейдерство» не має негативного значення.

Аналізуючи форми рейдерства в Україні, можна дійти висновку, що у нас переважає незаконне рейдерство. А.Ю. Кіреєв у дисертаційній роботі визначає рейдерство як систематичну діяльність на ринку корпоративного контролю, спрямовану на насильне правове та неправове отримання контролю над активами інших суб'єктів економічної діяльності із завданням їм економічних та інших збитків [8, с. 9]. Ми підтримуємо думку А.Ю. Кіреєва, але б хотіли додати, що, аналізуючи закордонний досвід, можна зазначити, що рейдерство не завжди несе економічні, фінансові та інші збитки захопленому підприємству, адже в деяких випадках використання законного рейдерства ставить на меті усунення неефективного органу управління суб'єкта господарювання.

З. Варналій та І. Мазур називають рейдерством «...недружнє, за межами дії цивільного законодавства, спрямоване проти волі власника захоплення чужого майна...» [9, с. 17].

Подібного погляду дотримуються й інші українські дослідники. Так, на думку Б.М. Грека, «... рейдерство в сучасному розумінні – це недружнє поглинання підприємств і компаній, перерозподіл власності й корпоративних прав [7, с. 5].

Дослідження інституту рейдерства за межами правового поля є недоцільним. Так, наприклад, М.А. Колесник вказує на можливості здійснення недружнього захоплення чужого майна, а також установлення над ним повного контролю в межах чинного законодавства [10, с. 25]. Вважаємо таку критику цілком обґрунтованою.

Також ми пропонуємо виділити «напівзаконне рейдерство», яке може поєднувати законні та незаконні форми встановлення контролю за суб'єктом господарювання.

Таку думку підтримують багато науковців, зокрема Н. Лопашенко. На його думку, рейдерство – це методика заволодіння чужою власністю, що ґрунтується на мистецтві менеджменту та корпоративних юристів і становить ретельно сплановану

систему діяльності, спрямовану на отримання чужої компанії, що здійснює підприємницьку та (або) інші види економічної діяльності. На думку автора, рейдерство зазвичай «... містить поєднання незаконних, напівзаконних (протиправних, але таких, що не знайшли законодавчої заборони і не прописаних у законі) і законних способів придбання привабливої, але чужої власності» [11, с. 3].

Дослідивши сутність поняття «рейдерство», ми пропонуємо таке визначення: рейдерство – це процес, який складається із законних, напівзаконних та незаконних дій осіб, які спрямовані на захоплення або поглинання суб'єктів господарювання будь-якої форми власності та їхнього майна з метою встановлення повного контролю.

Проаналізувавши вищенаведене, доцільно виділити три форми рейдерства: законне, напівзаконне та незаконне. У пострадянських країнах, до яких належить і Україна, найбільш поширеною формою є незаконне рейдерство. У розвинених країнах є дозволеною легальна форма рейдерства.

Проаналізувавши форми рейдерських захоплень, можна виділити чотири основні способи захоплення суб'єкта господарювання: через акціонерний капітал, кредиторську заборгованість, органи управління та визнання недійсними результатів приватизації або договору купівлі-продажу об'єкта приватизації.

Розглянемо випадок захоплення підприємства через акціонерний капітал. Атака починається зі скупки акцій. Зазвичай рейдери скуповують 10–15% акцій – ця кількість є достатньою, щоб ініціювати проведення зборів акціонерів з потрібним порядком денним, зокрема зміною керівництва підприємства.

Через високий рівень корупції у рейдерських схемах використовуються органи державної влади. На регіональному рівні за підтримки органів місцевої влади створюються комунальні підприємства-реєстратори на певний проміжок часу, які проводять необхідні реєстраційні дії.

У певних випадках реєстратори підпорядковуються безпосередньо голові райдержадміністрації. Він має право призначати та звільняти їх з посади. Тобто Міністерство юстиції не акредитує нових реєстраторів, тому для подальшого подолання цієї проблеми Міністерство юстиції планує ускладнити процес вступу в професію для реєстраторів шляхом складання екзаменів, як для нотаріусів.

На практиці виділяють ще одну популярну схему рейдерського захоплення підприємства – реєстрація за допомогою підроблених судових рішень. Застосування цієї схеми передбачає надання реєстратору судового рішення, якого не існує, або збігається тільки номер судової справи, а зміст судового рішення – ні, або відрізняється резолютивна частина рішення.

Влада пропонує для розв'язання цієї проблеми запустити автоматичний обмін між реєстраторами та Єдиним реєстром судових рішень. Тобто на технічному рівні вирішити цю схему рейдерського захоплення, щоб система у разі підробки судового рішення не давала можливість реєстратору вчиняти реєстраційну дію.

У 2016 році при Міністерстві юстиції було створено Комісію з питань розгляду скарг у сфері державної реєстрації (так звана Антирейдерська комісія). До її компетенції належить розгляд скарг: на рішення державних реєстраторів про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень; на проведені державним реєстратором реєстраційні дії в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань; на рішення, дії або бездіяльність Головних територіальних управлінь юстиції Міністерства юстиції України (з питань розгляду скарг, які належать до їх компетенції) [12].

Перевага Комісії в швидкості розгляду справи, адже коли відбуваються рейдерські захоплення, велику роль відіграє час.

Отже, до плюсів Антирейдерської комісії можна віднести: розгляд скарги максимум 45 днів; негайне виконання рішення; відсутність фінансових витрат у зв'язку зі зверненням до комісії.

У 2018 році до антирейдерських штабів надійшло 133 звернень щодо рейдерських захоплень [13].

Власники підприємств можуть самостійно мінімізувати можливість рейдерських атак шляхом застосування профілактичних заходів. По-перше, є доцільною перевірка установчих документів та додатків до них на відповідність вимогам законодавства. По-друге, всі господарські операції суб'єкта господарювання повинні мати прозорий характер. По-третє, є доцільним збільшення кількості акціонерів у разі застосування організаційно-правової форми акціонерного товариства.

Якщо суб'єкт господарювання планує реорганізацію у формі злиття, то є доцільним юридичний аудит партнерів.

Висновки. Проведене дослідження вказує на відсутність законодавчого визначення «рейдерства». Представляється доцільним надати таке визначення рейдерства: це процес, що складається із законних, напівзаконних та незаконних дій осіб та спрямований на захоплення або поглинання суб'єктів господарювання будь-якої форми власності та майна з метою встановлення повного контролю.

Формами рейдерства є: законне («біле»), напівзаконне («сіре») та незаконне («чорне») рейдерство. В пострадянських країнах, до яких належить і Україна, найбільш поширеними формами рейдерства є напівзаконне та незаконне. Способами рейдерського захоплення суб'єктів господарювання є захоплення через акціонерний капітал, кредиторську заборгованість, органи управління та визнання недійсними результатів приватизації або договору купівлі-продажу об'єкта приватизації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Сметанкіна Ю. Что такое рейдерство? *Власть*. 2007. № 1. С. 37–42.
2. Шапіро В. С. Рейдерство як економіко-правове явище: загальна характеристика. *Форум права*. 2015. № 2. С. 181–186.
3. Макайкин М. Что такое рейдерство? Юридический блог «Юридический ликбез». 2009 р. URL:

<http://www.svem.ru/blog/likbez/639.html> (дата звернення 01.07.2019 року).

4. Про схвалення Декларації цілей та завдань бюджету на 2008 рік (Бюджетної декларації) Постанова Кабінету міністрів України № 316 від 01.03.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/316-2007-%D0%BF> (дата звернення 10.08.2019 року).

5. Підприємств учать відбиватися від рейдерів. *Урядовий кур'єр*. 2007. № 34, С. 3.

6. Бурбело О.А. Економічна безпека підприємства під час рейдерських загроз. Київ : СЛУ ім. В. Даля, 2015. С. 285.

7. Грек Б.М., Грек Т.Б. Поняття та історичні передумови розвитку рейдерства в Україні. *Адвокат*. 2010. № 9, С. 29.

8. Киреев А.Ю. Рейдерство в Российской экономике: сущность, тенденции и возможности противодействия : автореф. дис. канд. экон. наук : 08.00.05. Москва, 2008. С. 9

9. Варналії З., Мазур І. Основні передумови та шляхи подолання рейдерства в Україні. *Аналітична*

записка Національного інституту стратегічних досліджень. Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/juli/1.htm> (дата звернення 07.08.2019 року).

10. Колесник М.А. Рейдерство в Україні: Загальна характеристика та основні тенденції розвитку. *Право і безпека*. 2011. № 1.

11. Лопашенко Н. Рейдерство. *Законність*. 2007. № 4. С. 8.

12. Положення про діяльність Комісії з питань розгляду справ у сфері державної реєстрації. Наказ Міністерства юстиції № 37/5 від 12.01.2016 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0042-16#n15> (дата звернення 09.08.2019 року).

13. Антирейдерська комісія Мін'юсту за 10 місяців цього року задовольнила понад півтисячі скарг. 2017. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/antireyderska-komisiya-minyustu-za-10-misyatsiv-tsogo-roku-zadovolnila-ponad-pivtisyachi-skarg>. (дата звернення 10.08.2019 року).

Руденко Л.Д., Моїсеєнко О.В. ЩОДО ЮРИДИЧНОЇ ПРИРОДИ ТА ФОРМ РЕЙДЕРСТВА В УКРАЇНІ: ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Явище рейдерства є однією з найбільших проблем для нашої держави. Протягом багатьох років процес недружнього поглинання бізнесу загрожує стабільному розвитку України. Об'єктом рейдерів є не тільки малий та середній бізнес: це також потужні виробництва, які мають стратегічне значення для нашої держави. Наразі ця проблема є найбільш гострою для держави, адже заважає розвитку бізнесу, покращенню інвестиційного клімату.

Стаття присвячена дослідженню такої форми незаконного заволодіння чужим майном, як рейдерство. Розглянуто історичні передумови розвитку цього явища у світі та на теренах України. Зазначено, що в українському законодавстві ще й досі немає юридичного визначення терміну «рейдерство». Автором розкрита сутність цього поняття та визначені масштаби та рівень рейдерства в Україні. Також було проаналізовано різні думки вчених та юристів щодо сутності цього терміну, на основі яких було запропоновано власне визначення досліджуваного поняття.

Розглянуто основні форми рейдерства в Україні, а саме було здійснено розмежування рейдерства на законне, напівзаконне та незаконне («біле», «сіре» та «чорне» рейдерство).

Досліджено основні способи захоплення суб'єкта господарювання рейдерами. Зроблено висновок, що компанії-загарбники використовують перевірені схеми рейдерських атак на нові об'єкти з метою отримання прибутку та захоплення управління на підприємстві.

У статті була досліджена діяльність та компетенція Комісії з питань розгляду скарг у сфері державної реєстрації (так звана Антирейдерська комісія) при Міністерстві юстиції України.

Так чи інакше, власникам бізнесу необхідно самостійно здійснювати профілактичні заходи щодо протидії рейдерству. Необхідно приділяти увагу надійному збереженню установчих документів, забезпечувати надійну охорону нерухомому майну, ретельно вибирати бізнес-партнерів та здійснювати ефективне корпоративне управління.

Ключові слова: рейдерство, рейдерська атака, форми рейдерства, юридична природа рейдерства, антирейдерська комісія.

Rudenko L.D., Moiseenko O.V. ON THE LEGAL NATURE AND THE FORM OF RAIDING IN UKRAINE: THE ECONOMIC AND LEGAL ASPECT

The phenomenon of raiding is one of the biggest problems for our country. For many years, the process of unfriendly business absorption has threatened Ukraine's sustainable development. Not only small and medium-sized businesses are the target of raiders, but also powerful industries that are of strategic importance for our country. At present, this problem is the most quick for the state, because it interferes business development, improving the investment climate.

The article is devoted to investigating such form of illegal seizure of someone else's property as raiding. The historical prerequisites for the development of this phenomenon in the world and in Ukraine are considered. The origin of the concept of "raiding" is investigated. The statistics of raider attacks are analyzed different regions of our country in recent years in.

It is noted that the Ukrainian legislation still does not have a legal definition of the term "raiding", so scientists interpret this concept differently. Most of the concepts used by scholars in contemporary literature have come to us from foreign countries, so it does not correlate with the realities of enterprise capture in our country and with our laws. The author describes the essence of this term and defines the scope and level of raiding in Ukraine. Different opinions of scholars and lawyers were analyzed on the essence of this term, on the basis of which the definition of the concept was proposed under study.

Scientists define the term “raiding” as an unfriendly absorption of business and the redistribution of property and corporate rights. In our state, this phenomenon has a systemic nature and poses a problem for the economy of the state as a whole, since it is very often law enforcement, judicial and state authorities are often involved in raider attacks.

The main forms of raiding were considered in Ukraine, such as differentiation of raiding into legal, semi-legal and illegal (“white”, “gray” and “black” raiding). The most common forms of raiding are semi-legal (“gray”) and illegal (“black”) in our country.

There are four main ways to capture a Raider entity. At present, the current corporate legislation of Ukraine is not perfect, because not all legal relationships that arise in the course of economic activity are regulated. It is what that makes possible the implementation of the above mentioned schemes of illegal takeover of business. It is concluded that invaders use proven attack patterns on the entity to profit and capture enterprise management.

The activities and competence of the State Registration Complaints Commission (the so-called Anti-raiding Commission) at the Ministry of Justice of Ukraine are investigated in the article. The main advantages of the Anti-raiding Commission were highlighted.

One way or another, business owners need to take preventative measures to counter raiding on their own. It is necessary to pay attention to reliable preservation of constituent documents, to provide reliable protection of real estate, to select business partners carefully and to carry out effective corporate management.

Key words: raiding, raider attack, forms of raiding, legal nature of raiding, anti-raiding commission.